

Elizabeth Freund Larus, *Politics & Society in Contemporary China*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO 2020, ss. 323

Publikacja naukowa Elizabeth Freund Larus jest ważną pozycją dla osób zainteresowanych tematyką Chińskiej Republiki Ludowej. Druga edycja książki jest rozszerzeniem treści wydania poprzedniego, jednocześnie będąc w mojej opinii bardziej przystępna dla studentów jako źródło naukowe. Tytuł porusza ciekawą i jakże aktualną problematykę pozycji Chińskiej Republiki Ludowej w świecie. Autorka nie opiera się jedynie na aspekcie historycznego rozwoju Chin, ale nawiązuje do wydarzeń współczesnych, które miały miejsce w XXI w. Przykładami mogą tu być aktualne problemy mniejszości etnicznych (głównie ujgurskiej oraz tybetańskiej), ale też wpływ wirusa Covid-19 na sytuację gospodarczą Państwa Środka. Jest tu rozdział na temat znaczenia demografii w Chinach, obronności tego kraju, uwzględniona została tematyka programu kosmicznego. Autorka zwróciła także uwagę na coraz bardziej rosnący podział tego azjatyckiego państwa na wieś i miasto.

Według Elizabeth Freund Larus Chiny to nadal państwo z mnóstwem wyzwań politycznych, społecznych oraz gospodarczych. Populacja kraju rośnie, ale podaż siły roboczej w nim maleje. Zdaniem autorki m.in. wskutek tego zjawiska, dysproporcja zarobkowa w Chinach będzie się stale pogłębiać. Jednocześnie poprzez zestawienie państwa znanego z okresu rządów Mao Zedonga lub też Deng Xiaopinga z Państwem Środka Xi Jinpinga można dostrzec, z jakim niesamowitym postępowaniem mamy w nim do czynienia. Znamienny wydaje się przykład Szanghaju, który przytoczono w książce. Obecnie miasto to jest technologicznie rozwinięte i nikt na pierwszy rzut oka nie zorientowałby się, że ten rozwój nastąpił stosunkowo niedawno. Bardzo istotną rolę w całej publikacji pełni operowanie kontrastem świata dawnego, zacofanego z obecną, nowoczesną rzeczywistością. Oczywiście na pierwszy plan wysuwa się zmiana gospodarcza i autorka wyciąga słuszny wniosek, że to ona determinuje postrzeganie Chińskiej Republiki Ludowej w stosunkach międzynarodowych. To dzięki przede wszystkim tej zmianie Państwo Środka jest i będzie postrzegane jako bardzo ważny kraj mający wpływ zarówno na politykę w regionie Azji i Pacyfiku, jak i na sytuację na całym świecie. Autorka dobitnie zaznacza, że pewnym nieporozumieniem jest upatrywanie w Chinach tylko mocarstwa regionalnego.

Książka jest podzielona na wstęp oraz trzy części. W pierwszej części autorka skupia się na kontekście historycznym, część druga to polityka i społeczeństwo Chin pod rządami Xi Jinpinga, a część trzecia zawiera istotne wnioski E.F. Larus na temat przyszłości Chin i tego, jak może kształtować się pozycja Państwa Środka. Poszczególne części są podzielone na podrozdziały. Najważniejsze jednak jest to, że autorka skupia się na funkcjonowaniu aparatu władzy centralnej, czyli Komunistycznej Partii Chin, oraz na ośmiu latach rządów administracji Xi Jinpinga. Poprzez analizę działań Komunistycznej Partii Chin oraz poszczególnych przywódców Chińskiej

Republiki Ludowej można dostrzec olbrzymią przemianę Państwa Środka, która jest jednocześnie dramatyczna, co zostało uwypuklone w książce. Czytelnik może również odszukać w publikacji wyjaśnienie zagadnienia popularności scentralizowanej władzy w Państwie Środka, która jest immanentnym elementem historii Chin i jest zgodna z duchem i przyzwyczajeniami Chińczyków.

W pierwszej części książki autorka skupia się na przedstawieniu procesu centralizacji władzy. Oczywiście nie zostały tu pominięte dramatyczne zdarzenia będące skutkiem Wielkiego Skoku, „rewolucji kulturalnej” oraz tragedii na placu Tiananmen. Obecny aparat władzy ewoluował z partii, która skupiała się na chłopach, a ich głównym przeciwnikiem była burżuazja, świat zachodni oraz wielcy osadnicy. Autorka dostrzega, że przywódcy Chin w dużej mierze unikali liberalizacji politycznej, ale skupili się na przywróceniu legitymacji partii. Między innymi wprowadzili do partii prywatnych przedsiębiorców, zmienili konstytucję w celu ochrony praw własności, zreformowali system prawny. Chociaż te reformy stanowią znaczący postęp w stosunku do tyranii państwa maoistycznego, miały na celu utrzymanie partii i państwa na szczycie chińskiej struktury władzy. Istotną bowiem rolę wpływającą na pozycję władzy pełni również hierarchizacja społeczeństwa, której początków należy doszukiwać się w filozofii chińskiej, co też zostało zaakcentowane w książce. Konfucjanizm oraz legalizm pełniły istotną rolę w kształtowaniu się aparatu zarządzającego państwem oraz relacji społeczeństwa i władzy.

Część druga publikacji stanowi esencję książki; autorka analizuje tu szczegółowo działania Xi Jinpinga. Bardzo często znajdują się tu odwołania do funkcjonowania państwa pod rządami Mao Zedonga, Deng Xiaopinga czy też Hu Jintao. Opierają się one na porównaniach. Przez wyraźne zaakcentowanie różnic w modelu zarządzania Chinami kształtuje się też przejrzysty podział na poszczególne generacje przywódców. Jednak pozycja Xi Jinpinga jest o tyle ciekawa, że niejednokrotnie jest ona zestawiana ze statusem Mao w dawnych Chinach. Włączenie nazwiska i myśli Xi do konstytucji partii podnosi go do tego samego statusu, jaki mieli Mao Zedong i reformator Deng Xiaoping, jedyni wyraziści przywódcy wymienieni w konstytucji. Za rosnącą pozycją Xi Jinpinga przemawia fakt, że Chiny usunęły ograniczenie dwóch kadencji przewodniczącego, otwierając Xi drogę do rządów dożywotnich, o czym autorka też wspomina.

W jednym z podrozdziałów drugiej części książki została szczegółowo przedstawiona struktura Komunistycznej Partii Chin oraz system polityczny Państwa Środka. Zasługuje tu na uwagę zaakcentowanie faktu, w jaki sposób władza, jaką jest Komunistyczna Partia Chin (KPCh), jest w stanie sprawować kontrolę nad państwem i wojskiem. Dzięki temu autorka przekonująco wyjaśnia fenomen stabilizacji pozycji KPCh w obecnym systemie politycznym. Jest to o tyle ciekawe, że kiedy inne partie komunistyczne na całym świecie się rozpadały, w Komunistycznej Partii Chin zachodziły pewne istotne przemiany wewnętrzne. Działania KPCh i jej sama wewnętrzna ewolucja są przykładem zdolności do adaptacji i reagowania na zmieniającą się sytuację w Chinach. Jednocześnie partia, państwo oraz wojsko są ze sobą nierozzerwalnie

złączone, a poza Komunistyczną Partią Chin nie może funkcjonować żaden podmiot uzurpujący sobie nadrzędność w hierarchii państwa. Autorka w tym miejscu wyjaśnia, z jakiego powodu w komunistycznych Chinach nigdy nie doszło do wojskowego zamachu stanu. Dopóki inne struktury dopuszczają uległość wobec władzy komunistów i nie zakłócają ich interesów, mogą funkcjonować w przestrzeni publicznej. Bardzo ciekawy jest wątek postrzegania przynależności do KPCh jako oznaki prestiżu wśród społeczeństwa. Warte zaznaczenia jest bardzo dobre przedstawienie przez autorkę ewolucji struktury partii. Dziś KPCh aktywnie rekrutuje prywatnych przedsiębiorców. Jako jeden z przykładów autorka podaje Jacka Ma, założyciela i byłego szefa Alibaby, największej chińskiej firmy handlu elektronicznego. Pożądane są też osoby z wykształceniem naukowym. Ilustruje to zmianę wewnętrzną w partii, ale – co jeszcze ważniejsze – podkreśla przyszłą drogę polityczną do władzy w państwie.

W kolejnych dwu podrozdziałach części drugiej autorka skupia się na omówieniu wysiłków partii i rządu na rzecz stworzenia zamożnego, ale uporządkowanego i spokojnego społeczeństwa. Poświęca również sporo uwagi polityce gospodarczej państwa. Poza omówieniem sztandarowych przykładów projektów gospodarki chińskiej, takich jak Nowy Jedwabny Szlak, pojawiają się tu też o wiele bardziej interesujące wnioski, które są pomijane w innych publikacjach naukowych. Została tu dokładnie omówiona polityka jednego dziecka. Doprowadziła ona do selektywności płciowej i stworzyła przewagę liczebną mężczyzn nad kobietami, a skutki tego możemy zaobserwować nawet obecnie. Covid-19 uwydatnił dysproporcje w sposobie leczenia pomiędzy biednymi a bogatymi. Chociaż większość mieszkańców miasteczek ma dostęp do opieki zdrowotnej, wielu z nich nie może sobie na nią pozwolić. Autorka zwróciła uwagę na wpływ Komunistycznej Partii Chin, która kontroluje media. Cenzurowanie wszelkich wiadomości lub dyskusji, które partia uważa za zagrożenie dla legitymizacji reżimu, stabilności politycznej lub wizerunku narodowego, jest na porządku dziennym. Jako przykłady można przywołać sytuację w Tybecie, w Xinjiangu, na Tajwanie lub też Ruchu Falun Gong (znanego również pod nazwą Falun Dafa). Autorka podaje tu również, skąd te konflikty się wzięły i na czym polegają. Media mają wręcz obowiązek powoływania się na państwową agencję prasową Xinhua. Z drugiej strony bardzo mocno jest też podkreślony wątek rozrostu chińskiej klasy średniej, która w decydujący sposób wpłynęła na rozwój gospodarczy państwa. Istotne jest też podkreślenie, że samo społeczeństwo przeszło już dawno z modelu oszczędnościowego na konsumpcjonistyczny, co też jest pokłosiem rozwoju gospodarczego Państwa Środka.

Chińska Republika Ludowa nadal stoi przed wyzwaniem ekonomicznymi. Autorka podkreśla na podstawie analizy źródeł, że udział Chin w stosowaniu energii odnawialnej będzie rósł, a do 2030 r. Państwo Środka stanie się największym producentem energii jądrowej. Pomimo olbrzymiego zanieczyszczenia powietrza w Pekinie władze chińskie podejmują pewne działania zmierzające do zadbania o środowisko. Chiny zdają sobie sprawę, że według statystyk emitują najwięcej gazów cieplarnianych. Autorka podkreśla, że na terenie Chin działa olbrzymia liczba organizacji pozarządowych,

które walczą z kryzysem ekologicznym i dostarczają władzy szczegółowe raporty na temat zanieczyszczeń. Dla samych Chin jest to niewątpliwie istotne wyzwanie, jeżeli weźmiemy jeszcze pod uwagę skażenie wody pitnej w Państwie Środka, o czym wspomina autorka. Wątek ten jest na tyle interesujący, że chciałbym o nim przeczytać jeszcze więcej ponad to, co jest zawarte w książce.

W jednym z podrozdziałów części drugiej przedstawione zostały skutki wojny handlowej pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chińską Republiką Ludową. Autorka pisze m.in., że chiński eksport do Stanów Zjednoczonych spadł o 42% od marca 2018 do października 2019 r., a niektóre zagraniczne firmy zdecydowały się przenieść swoją działalność do innych krajów o niższych kosztach pracy. Tutaj warto jest również zaznaczenia, że cała publikacja nie jest pisana w kontekście rywalizacji Chin ze Stanami Zjednoczonymi. To zagadnienie towarzyszy ciągłemu rozwojowi Chin, ale autorka skupia się też na innych wątkach, co nieczęsto wybrzmiewa w innych publikacjach naukowych.

Oczywiście głównym zagadnieniem jest podkreślenie siły i rozwoju ekonomicznego. W 2018 r. Chiny wydały 410 mld dolarów na badania i rozwój, co stanowi prawie trzydziestokrotny wzrost od 1991 r., ustępując jedynie inwestycjom amerykańskim w wysokości 464 mld dolarów. Dodatkowo Chiny stają się światowym liderem w produkcji samochodów elektrycznych, kolei dużych prędkości i innych zaawansowanych technologicznie systemów transportowych, co wskazuje na ciągły progres gospodarczy. Z drugiej strony autorka podkreśla, że całkowite zadłużenie przedsiębiorstw, rządów i gospodarstw domowych w Chinach wzrosło w 2019 r. do ponad 300% PKB. Tak wysoki poziom zadłużenia zwiększa ryzyko kryzysu finansowego.

W kolejnym podrozdziale części drugiej autorka skupia się na bezpieczeństwie narodowym, polityce obronnej państwa oraz modernizacji wojska. Została tutaj podkreślona zależność pomiędzy rozwojem technologicznym a militarnym. W ramach zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego zostały omówione systemy kontroli chińskiego społeczeństwa, często naruszające prywatną sferę jednostek. Po raz kolejny została wyróżniona dominująca pozycja przewodniczącego Xi Jinpinga w sferze decyzji wojskowych. Raz jeszcze zaznacza to powiązanie poszczególnych sfer w Chińskiej Republice Ludowej.

W ostatnim podrozdziale części drugiej autorka skupia się na polityce zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej. Koncentruje się głównie na stosunkach bilateralnych oraz udziale Państwa Środka w organizacjach międzynarodowych. Podkreśla, że na przykład mocarstwa zachodnie i organizacje międzynarodowe nieufnie podchodzą do chińskich inwestycji w krajach dotkniętych ubóstwem. Celem Chin jest uzyskanie dostępu do zasobów naturalnych przy jednoczesnym wspieraniu niedemokratycznych reżimów. Głównie jest to zauważalne w pomijanej przez badaczy Afryce, gdzie wiele państw skupia swoje relacje dyplomatyczne nie na stosunkach z Tajwanem, ale właśnie z Chinami kontynentalnymi. Innymi interesującymi kwestiami są relacje z Rosją, która w dużej mierze wykorzystuje potencjał Chin oraz znaczenie krajów Azji

Południowo-Wschodniej w polityce chińskiej. Jest to szczególnie widoczne chociażby w projekcie Nowego Jedwabnego Szlaku. Zaznaczona została nieufność, jaka dominuje w polityce Stanów Zjednoczonych oraz Chin w regionie Azji i Pacyfiku. Państwem, z którym Chiny mają nie najlepsze stosunki dyplomatyczne, nadal pozostaje Japonia. Przywołana została ankieta z 2013 r., w której 90% ankietowanych Chińczyków wyraziło bardzo nieprzychylną opinię o Japończykach. Autorka podkreśla, że nie zmieniło się to także do 2016 r. Obecnie nieprzychylność Chińczyków wobec Japończyków nadal stanowi istotny problem.

Nie została pominięta rola Chin w takich organizacjach, jak ASEAN oraz Szanghajska Organizacja Współpracy, która została wskazana niebezpośrednio jako podmiot coraz bardziej zależny od polityki Państwa Środka. Bardzo mnie cieszy, że w rozważaniach nad Azją Środkową podkreślono rolę relacji Chin z Pakistanem, które z kolei wpływają na pozycję Indii w regionie. Uważam, że Pakistan odgrywa istotną rolę w Azji Środkowej. W kreowaniu wizerunku Chińskiej Republiki Ludowej zaznaczono również politykę *soft power*, zwłaszcza w kontekście rozwoju gospodarczego, który Państwo Środka może zapewnić. Nie została pominięta kwestia Ameryki Łacińskiej, gdzie kluczowymi partnerami zarówno gospodarczymi, jak i strategicznymi Chin są takie kraje, jak Wenezuela, Meksyk, Argentyna, Brazylia. Każdy z tych krajów jest ważny dla Pekinu nie tylko ze względu na zasoby. Jako potęgi gospodarcze i polityczne w Ameryce Południowej Argentyna i Brazylia mają wpływ na inne kraje Ameryki Południowej. Meksyk wpływa na kraje Ameryki Środkowej, a Wenezuela na Karaiby. Tym samym Chiny mogą stać się głównym źródłem kapitału dla państw Azji, Afryki oraz Ameryki Łacińskiej. Nie bez znaczenia są też powiązania z Pekinem rządów autorytarnych, które dostają wsparcie finansowe oraz legitymizację swoich działań od Państwa Środka. Wszystkie te kwestie są analizowane na podstawie walki o wpływy Chin ze Stanami Zjednoczonymi, które starają się utrzymać dominującą pozycję w konkretnych regionach świata.

Ostatnia część publikacji opiera się na potencjalnych scenariuszach dla Państwa Środka oraz wyzwaniach, z jakimi musi się ono zmierzyć. Jest to więc częściowe powtórzenie wątków z innych rozdziałów. Wyzwaniami są zanieczyszczenie środowiska; korupcja w Komunistycznej Partii Chin, która stale się utrzymuje pomimo działań Xi Jinpinga; dysproporcje między miastem a wsią; utrzymanie wzrostu gospodarczego państwa; rola samorządów. Problemem dla krajów zachodnich jest również systematyczne łamanie uniwersalnych praw człowieka, stosowanie cenzury, wykorzystanie technologii dla kontroli społeczeństwa. Oczywiście podkreślony raz jeszcze został rozwój Chińskiej Republiki Ludowej. Państwo Środka jest największym na świecie konsumentem i importerem wieprzowiny, potrzebuje olbrzymich zasobów surowcowych, będąc największym producentem i konsumentem węgla oraz najistotniejszym importerem ropy naftowej. Komunistyczna Partia Chin stoi na straży zachowania scentralizowanej władzy oraz stałego porządku w państwie. Jednak aby tego dokonać,

musi stale dostosowywać się do zmieniającej się rzeczywistości, tak jak zresztą robiła to dotychczas.

Publikacja *Politics & Society in Contemporary China (second edition)* to kompendium wiedzy o Chińskiej Republice Ludowej i pozycja wręcz obowiązkowa dla badaczy zajmujących się tematyką Państwa Środka. Przedstawia całe spektrum zmian w ChRL, skupiając się na analizie działań podmiotu decyzyjnego w państwie, jakim jest Komunistyczna Partia Chin. Niewątpliwie zasadne jest zapoznanie się z tą pozycją naukową.

Piotr Dutkiewicz